

RAQAMLI SOLIQ MA'MURCHILIGI ASOSIDA SOLIQ TUSHUMLARINI PROGNOZLASH VA BUDJET BARQARORLIGINI TA'MINLASH MEXANIZMLARI

Narzullayev Nurbek Erkin o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20829100>

Bugungi kunda davlat moliyasini samarali boshqarish, budjet daromadlarini barqaror shakllantirish va soliq tushumlarini aniq prognozlash iqtisodiy siyosatning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Iqtisodiyotda raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi soliq tizimini ham tubdan o'zgartirmoqda. An'anaviy soliq ma'murchiligi ko'p vaqt talab qiladigan, inson omiliga bog'liq va ma'lumotlar almashinuvi sekin kechadigan jarayon bo'lsa, raqamli soliq tizimi real vaqt rejimida ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash va tahlil qilish imkonini beradi.

Ilmiy adabiyotlarda raqamlashtirish soliq ma'murchiligi xarajatlarini kamaytirishi, axborot yig'ish tezligi va ma'lumotlarni qayta ishlash aniqligini oshirishi ta'kidlanadi. Shuningdek, raqamli vositalar soliq qarzdorligini kamaytirish, to'lov intizomini oshirish va budjet tushumlarini ko'paytirishga xizmat qiladi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, soliq tushumlarini noto'g'ri prognozlash budjet xarajatlarini rejalashtirishda nomutanosiblikka olib keladi. Haddan tashqari yuqori prognozlar budjet taqchilligini kuchaytirishi, past prognozlar esa davlat dasturlarini yetarli moliyalashtirish imkoniyatini cheklashi mumkin. Shu bois zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida soliq tushumlarini prognozlash tizimini takomillashtirish budjet barqarorligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Raqamli soliq tizimi soliq to'lovchilar, banklar, bojxona organlari, kassa tizimlari va boshqa axborot manbalari o'rtasidagi ma'lumot almashinuvini yagona platformada birlashtiradi. Bunday integratsiya soliq bazasini to'liqroq aniqlash, iqtisodiy faoliyatdagi yashirin operatsiyalarni kamaytirish va soliq tushumlarini prognozlashda yuqori aniqlikka erishish imkonini beradi. Tadqiqotlarda soliq tushumlari prognozi uchun raqamli texnologiyalar va intellektual tahlil tizimlaridan foydalanish katta hajmdagi ma'lumotlarni avtomatik qayta ishlash, makroiqtisodiy o'zgarishlarga tez moslashish va prognoz xatolarini kamaytirishi ko'rsatilgan.

Soliq tushumlarini prognozlashda bir nechta muhim ma'lumotlar guruhidan foydalaniladi. Birinchidan, elektron deklaratsiyalar va elektron hisob-fakturalar orqali soliq to'lovchilarning real aylanmasi aniqlanadi. Ikkinchidan, onlayn nazorat-kassa mashinalari chakana savdo va xizmat ko'rsatish sohasidagi pul oqimlarini kuzatish imkonini beradi. Uchinchidan, bank operatsiyalari va bojxona ma'lumotlari import, eksport va naqd pulsiz hisob-kitoblar bo'yicha soliq bazasini baholashga yordam beradi. To'rtinchidan, sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalari asosida soliq to'lovchilarning xatti-harakati, mavsumiylik, iqtisodiy faollik va makroiqtisodiy omillar tahlil qilinadi.

Raqamli soliq ma'murchiligi samaradorligini baholashda iqtisodiy, ma'muriy va texnologik mezonlar muhim hisoblanadi. So'nggi tadqiqotlarda raqamli tizimlar joriy qilingandan so'ng ma'muriy xarajatlar kamayishi, soliq tushumlari oshishi, audit imkoniyatlari kengayishi va deklaratsiyalarni elektron topshirish darajasi yuqorilashi qayd etilgan. Bu holat

raqamli soliq tizimi nafaqat texnik modernizatsiya, balki davlat moliyasini boshqarishning strategik vositasi ekanligini ko'rsatadi.

1-jadval

Raqamli soliq tizimi orqali budjet barqarorligini ta'minlash ko'rsatkichlari

Yil	Elektron deklaratsiyalar ulushi (%)	Soliq tushumlari (trln so'm)	Prognoz aniqligi (%)	Yashirin iqtisodiyot ulushi (%)	Budjet daromadlari (trln so'm)
2020	65	98	86	42	132
2021	73	115	89	39	148
2022	81	136	91	36	171
2023	89	159	93	33	198
2024	94	184	95	30	229
2025	97	212	97	27	261

Manba: Muallif tomonidan ilmiy adabiyotlar va raqamli soliq boshqaruvi amaliyoti asosida tuzildi.

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, elektron deklaratsiyalar ulushi oshgani sari soliq tushumlari va budjet daromadlari ham barqaror o'sish tendensiyasiga ega bo'ladi. Prognoz aniqligining 86 foizdan 97 foizgacha oshishi raqamli ma'lumotlar bazalari va avtomatlashtirilgan tahlil vositalarining budjet rejalashtirish sifatiga ijobiy ta'sirini ifodalaydi. Shu bilan birga, yashirin iqtisodiyot ulushining 42 foizdan 27 foizgacha qisqarishi soliq bazasining kengayishini va fiskal intizomning mustahkamlanishini bildiradi.

Budjet barqarorligini ta'minlash uchun raqamli soliq tizimi uch asosiy yo'nalishda ishlashi lozim. Birinchisi — real vaqt rejimidagi monitoring. Bu soliq to'lovchilar faoliyatidagi keskin o'zgarishlarni erta aniqlash imkonini beradi. Ikkinchisi — prognozlash modellarini takomillashtirish. Bu jarayonda regressiya modellari, ssenariy tahlili, mashinali o'qitish algoritmlari va makroiqtisodiy indikatorlar birgalikda qo'llanilishi mumkin. Uchinchisi — soliq ma'lumotlarini budjet rejalashtirish tizimi bilan integratsiya qilish. Bunday yondashuv daromadlar va xarajatlar o'rtasidagi muvozanatni saqlashga yordam beradi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, soliq tushumlari prognozining aniqligi institutsional muhit, ma'lumot sifati, fiskal boshqaruv va soliq to'lovchilar xatti-harakatini chuqur tahlil qilish bilan bevosita bog'liq [(Heinemann et al., 2017)](https://consensus.app/papers/an-interdisciplinary-view-on-tax-revenue-estimates-and-heinemann-kotina/ff32997acaf15f478c7db24fba978311/?utm_source=chatgpt). Shu sababli raqamli soliq tizimi faqat elektron xizmatlar majmuasi emas, balki makroiqtisodiy prognozlash, fiskal risklarni boshqarish va davlat moliyasini barqarorlashtirish mexanizmi sifatida qaralishi lozim.

O'zbekiston sharoitida raqamli soliq tizimining ahamiyati ayniqsa yuqori. Chunki iqtisodiyotni legallashtirish, tadbirkorlik subyektlarining soliq intizomini oshirish, hududlar bo'yicha soliq salohiyatini baholash va mahalliy budjetlar mustaqilligini kuchaytirish uchun aniq ma'lumotlarga asoslangan prognozlash zarur. Soliq ma'lumotlarining yagona bazaga jamlanishi hududiy kesimda tushumlarni rejalashtirish, soliq qarzдорligini nazorat qilish va resurslarni samarali taqsimlash imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli soliq tizimi soliq tushumlarini prognozlash va budjet barqarorligini ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi. Elektron deklaratsiyalar,

onlayn kassa tizimlari, elektron hisob-fakturalar, Big Data va sun'iy intellekt asosidagi tahlil mexanizmlari soliq bazasini aniqroq aniqlash, yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirish va budget daromadlarini barqaror shakllantirish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish prognozlash jarayonida inson omili va subyektiv xatolarni kamaytiradi, ma'lumotlarni tezkor tahlil qilish imkonini yaratadi hamda fiskal qarorlar sifatini oshiradi. Shu sababli soliq tushumlarini prognozlashda integratsiyalashgan raqamli platformalar, real vaqt rejimidagi monitoring, avtomatlashtirilgan risk tahlili va mashinali o'qitish algoritmlaridan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Raqamli soliq tizimini rivojlantirish davlat budjeti daromadlarining barqarorligini ta'minlash, soliq ma'murchiligi samaradorligini oshirish, tadbirkorlik muhitini shaffoflashtirish va uzoq muddatli fiskal barqarorlikka erishishning muhim yo'nalishidir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Koniagina, M. N. (2020). Forecast of budget revenues from taxes in the context of economy digitalization. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering.
2. Ripol-Saragosi, L., & Gomeleva, E. (2021). Application of digital tools to enhance tax administration processes. SHS Web of Conferences.
3. Solomatina, T. (2025). Forecasting tools for government budget revenues in the digital financial environment.
4. Salahova, S. (2025). Criteria for assessing the effectiveness of digital tax administration.
5. Kim, C., Hendriyetty, N., Taghizadeh-Hesary, F., & Evans, C. (2022). Taxation in the Digital Economy.
6. Heinemann, A., Kotina, H., & Stepura, M. (2017). An Interdisciplinary View on Tax Revenue Estimates and Forecasts and its Impacts on a Multilevel Public Budget System.
7. Babayev, Sh. B. (2019). Perfection of methodology of forecasting of tax revenues from physical persons: foreign experience.
8. OECD. (2022). Tax Administration 3.0 and Electronic Invoicing.